

Τί θα μπορούσε και τί μπορεί να γίνει με τον τουρισμό;

Στη χώρα που ο τουρισμός αποτελεί τη «βαριά της βιομηχανία», είναι εύλογο να βρίσκεται και στο επίκεντρο της δημόσιας αντιπαράθεσης: κάθε χρόνο τέτοια εποχή, με τη λήξη και τους πρώτους απολογισμούς της τουριστικής περιόδου, από τη μια κορυφώνονται οι πανηγυρισμοί για τα «νέα ρεκόρ αφίξεων», από την άλλη οι προβληματισμοί για τις βαθιές επιπτώσεις αυτών των ρεκόρ πάνω στο σώμα της ελληνικής επικράτειας και, ακόμα περισσότερο, στο σώμα των ίδιων των εργαζομένων στη «βαριά μας βιομηχανία».

Το ενδιαφέρον αυτή τη χρονιά ήταν ότι ο προβληματισμός απέναντι στο υπάρχον μοντέλο μαζικής τουριστικής ανάπτυξης αρχίζει να διεμβολίζει και τους εκφραστές της κυρίαρχης γνώμης, αυτούς που συνήθως συντάσσονταν με τον εθνικό στόχο της διαρκούς γιγάντωσης. Για μια ακόμα φορά, μοιάζει να «μοιραζόμαστε όλοι τις ίδιες ανησυχίες», μια κατάσταση ιδιαίτερα άβολη για όσους και όσες από εμάς σε κάθε κοινωνικό ζήτημα αναζητούμε μια ανταγωνιστική σκοπιά.

Έτσι, με το παρόν άρθρο δεν επιδιώκουμε να προσθέσουμε κάτι στην περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης ή των επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού στην κοινωνία και το περιβάλλον. Έχουν γραφτεί αρκετά και πολύ ενδιαφέροντα κείμενα, από ανθρώπους που τα ξέρουν καλύτερα από εμάς. Ο στόχος του κειμένου αυτού είναι να μεταφράσει τη θεωρητική, ή και ιδεολογική πολλές φορές συζήτηση, σε όρους πολιτικής αντιπαράθεσης, να την αξιοποιήσει για τη **διατύπωση ενός πλαισίου διεκδικήσεων, ή ακόμα περισσότερο, προτάσεων για μια περιβαλλοντικά και κοινωνικά βιώσιμη, δίκαιη και -άρα- κεντρικά οργανωμένη λειτουργία της οικονομίας του τουρισμού**. Να αποδείξει με δυο λόγια, ότι όσο και να ανησυχεί η *Καθημερινή* για τον υπερτουρισμό, δεν βρισκόμαστε στην ίδια πλευρά.

Κοινωνικός Τουρισμός ή ο τουρισμός ως δικαίωμα

Επιπλέον, με το κείμενο αυτό επιδιώκουμε να αμφισβητήσουμε την μονοδιάστατη αντίληψη του τουρισμού ως μιας οικονομίας υπηρεσιών που απευθύνεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες και που βασίζεται αποκλειστικά στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Αντίθετα, είναι κρίσιμο να σκεφτούμε ξανά την κοινωνική διάσταση του τουρισμού και τη σημασία των διακοπών, της ψυχαγωγίας και του ελεύθερου χρόνου στη φύση για όλους. Ειδικότερα, εξαιτίας των συνθηκών που έχει διαμορφώσει η κλιματική κατάρρευση και της αξιοσημείωτης αύξησης της θερμοκρασίας κατά τους θερινούς μήνες

η εξασφάλιση της δυνατότητας για δραστηριότητες και ψυχαγωγία εκτός αστικού περιβάλλοντος, κοντά στη θάλασσα ή στο βουνό για παιδιά και ενήλικες, αναδεικνύεται ως ένα μείζον κοινωνικό ζήτημα, η διαχείριση του οποίου πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο κοινωνικής πολιτικής.

Ο κοινωνικός τουρισμός δε μπορεί να αντιμετωπίζεται ως μια ακόμη εκδοχή χαμηλής επιδοματικής πολιτικής, από την οποία ωφελούνται προσωρινά ορισμένες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού. Αντίθετα, απαιτεί τη δημιουργία υποδομών και προγραμμάτων που να καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναγκών των διαφορετικών ομάδων του πληθυσμού: από αθλητικά camps στο αστικό περιβάλλον και δημιουργικές δραστηριότητες για παιδιά και εφήβους, μέχρι κατασκηνώσεις για παιδιά και για νέους και υποδομές του κοινωνικού τουρισμού σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας. Αντίθετα προς την κυρίαρχη αφήγηση που εξιδανικεύει την αυταπόδεικτη αναπτυξιακή δυναμική του τουρισμού σε ένα πλαίσιο ιδιωτικής – ενίοτε και χωρίς όρια- πρωτοβουλίας, είναι βέβαιο πως μια οργανωμένη κρατική πολιτική για τα θέματα του τουρισμού μπορεί να αποτελέσει έναν δρόμο για μια κοινωνικά προσανατολισμένη και βιώσιμη οικονομία του τουρισμού.

Ορισμένες εκδοχές κεντρικά οργανωμένης τουριστικής δραστηριότητας καθώς και η έννοια του κοινωνικού τουρισμού δεν είναι καθόλου νέες για τη χώρα και οι σχετικές εμπειρίες ανάγονται στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Αν και η μελέτη της ιστορικότητας καθώς και της πολιτικής και ιδεολογικής λειτουργίας αυτών των υποδομών και πολιτικών δεν αποτελούν αντικείμενο αυτού του άρθρου, η σημασία της λειτουργικής αξιοποίησης των διαθέσιμων υποδομών αλλά και ευρύτερα οι καλές πρακτικές και εμπειρίες μιας πιο κεντριοποιημένης οργάνωσης της τουριστικής οικονομίας, αξιολογούνται ως χρήσιμες αναφορές και παραδείγματα σε αυτή τη συζήτηση. Επιπλέον, οι αναφορές αυτές τεκμηριώνουν ότι οι παρεμβάσεις αυτές είναι εφικτές και υλοποιήσιμες, αντίθετα προς την κυρίαρχη προπαγάνδα που τις εμφανίζει ως ανεδαφικές και μη πραγματικές λύσεις.

Ο σχεδιασμός και υλοποίηση μιας πολιτικής για τον κοινωνικό τουρισμό απαιτεί συστηματική μελέτη. Υπάρχουν όμως και ορισμένες θεμελιώδεις παρεμβάσεις που οφείλουν να γίνουν για να επαναφέρουν την κοινωνική διάσταση του τουρισμού. Η πρώτη αφορά στην αξιοποίηση υπαρχουσών υποδομών που σήμερα έχουν εγκαταλειφθεί και στη δημιουργία δομών υπεύθυνων για τη λειτουργία τους. Τα Ξενία και οι δημοτικές κατασκηνώσεις, αποτελούν τέτοια παραδείγματα. Αντίστοιχα, είναι επιτακτική η επαναλειτουργία μιας σύγχρονης μορφής Εθνικού Οργανισμού Τουρισμού. Επίσης, είναι κρίσιμο να τεθεί πλαφόν τιμών στις τιμές των ακτοπλοϊκών εισιτηρίων και κυριότερα να δημιουργηθεί ένα ενιαίο και δημόσιο σύστημα μεταφορών.

Πρώτος στόχος μιας διαφορετικής πολιτικής κοινωνικού τουρισμού, θα είναι να **αντιρροπήσει την τρομακτική αντίφαση, να αποτελέσει η Ελλάδα έναν από τους πιο χαρακτηριστικούς παγκόσμιους τουριστικούς προορισμούς ενώ όλοι και περισσότεροι κάτοικοι της χώρας έχουν όλο και λιγότερη δυνατότητα διακοπών**. Η εκ νέου εστίαση και στον «τοπικό» πληθυσμό και μάλιστα των μεσαίων και χαμηλών εισοδημάτων με γνώμονα τόσο την κάλυψη της ανάγκης για αναψυχή και ξεκούραση όσο και τον αναπροσανατολισμό των τουριστικών εισοδημάτων, είναι ουσιώδης πλευρά. Ολόκληρες περιοχές της χώρας που αποτελούσαν δυναμικούς τουριστικούς

προορισμούς για οικογένειες χαμηλότερων εισοδημάτων έχουν εγκαταλειφθεί, ενώ ολόκληρα χωριά που διατηρούσαν έστω λίγους κατοίκους το χειμώνα και γέμιζαν τα καλοκαίρια από παιδιά, έχουν πλήρως ερημώσει.

Ο κοινωνικός τουρισμός, όμως, δεν ξεκινά από την λιγοστή άδεια των εργαζομένων- γονιών. Σηματοδοτεί **μια διαφορετική οργάνωση όλων των καλοκαιρινών μηνών**, ώστε να προσαρμοστεί η -εξαιρετικά οδυνηρή και περιβαλλοντικά μη βιώσιμη- ζωή στις πόλεις στις συνθήκες της κλιματικής κρίσης. Συνδέεται με την ανάγκη μεγαλύτερου διαστήματος διακοπών και ευρύτερα καλύτερου ωραρίου εργασίας. Οφείλει να εξασφαλίσει την δυνατότητα διακοπών εκτός της πόλης για τα παιδιά, εφήβους και νέες σε κατασκηνώσεις και camps, μεγάλες δημοτικές πισίνες- κέντρα αναψυχής στις πόλεις που δεν έχουν θάλασσα, ορεινές δραστηριότητες, ελεύθερη κατασκήνωση κ.α. Πρέπει να προσφέρει δυνατότητα δωρεάν ή φτηνών διακοπών είτε σε δημόσιες δομές είτε σε συνεργαζόμενους παρόχους για τις άνεργες, τους συνταξιούχους και τα φτωχά λαϊκά στρώματα, να παρέχει πρόσβαση σε εξειδικευμένους πόρους (π.χ. ιαματικά λουτρά) σε ηλικιωμένους, να προσφέρει δυνατότητες διακοπών προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρίες κ.α.

Το ελληνικό κράτος, είχε κατά καιρούς υλοποιήσει εκτεταμένα δημόσια προγράμματα στέγασης, εκπαίδευσης, τουριστικής ανάπτυξης σε εποχές εξίσου ή και περισσότερο δύσκολες οικονομικά. Το να μοιάζει αδύνατη η υπόθεση ενός μεγάλης κλίμακας κρατικού προγράμματος κοινωνικού τουρισμού, ενώ θα μπορούσε να αποτελέσει μια θαυμάσια δυνατότητα όχι μόνο αναψυχής και κοινωνικοποίησης, αλλά και εργασίας και δημόσιων εσόδων, αποδεικνύει την βαθιά εμπέδωση των παράλογων νεοφιλελεύθερων ιδεολογημάτων. Αυτών που σε μεγάλο βαθμό ευθύνονται και για το σημερινό παραλογισμό.

Περιβάλλον, ή ο τουρισμός ως κρίση

Ας αναρωτηθούμε ποιος είναι ο μεγαλύτερος ρυπαντής αυτής της χώρας. Ποιος ευθύνεται για το σύνολο σχεδόν της εκτός σχεδίου δόμησης; Για την αλλοίωση περισσότερων τοπίων, για το ξεπάτωμα περισσότερων φυσικών οικότοπων από όλες τις πυρκαγιές και όλα τα ορυχεία και όλες τις ανεμογεννήτριες μαζί; Ποιος καταναλώνει τους περισσότερους πόρους και αφήνει το πιο βαρύ κλιματικό αποτύπωμα – για να το πούμε με τα λόγια της μέηνστρημ οικολογίας; Η απάντηση είναι εύλογη: μα φυσικά η βαριά βιομηχανία της χώρας μας – ο τουρισμός.

Από υλικής σκοπιάς, ο τουρισμός μπορεί να οριστεί ως μια υπερσυγκέντρωση ανθρώπων, μέσων παραγωγής, υποδομών, προϊόντων, απορριμμάτων και αποβλήτων σε ένα τόπο. Ο ίδιος ορισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς διαφοροποίηση για την περιβαλλοντική κρίση per se. Από αυτή τη σκοπιά, ο τουρισμός δεν είναι παρά μια περιβαλλοντική κρίση. Μια περιβαλλοντική κρίση τοπική, αλλά με ευρύτερες επιπτώσεις και άρα μια κρίση άνιση και άδικη: αυτοί κι αυτές που εισπράττουν, δεν ταυτίζονται υποχρεωτικά με αυτούς κι αυτές που πληρώνουν τις επιπτώσεις. Ένα πεντάστερο ξενοδοχείο, από τη μια ιδιοποιείται (πολλές φορές δωρεάν) φυσικούς πόρους και ή τους μονοπωλεί – όπως η πρόσβαση στην παραλία, ή, αν δεν τον βολεύουν, τους καταστρέφει -όπως ο διπλανός

υγρότοπος. Από την άλλη, θα βρει πιο εύκολα τα μέσα να ξεπεράσει την λυψειδρία που το ίδιο προκαλεί με την κατανάλωσή του, από την μέσο κάτοικο του νησιού ή τον παρακείμενο κτηνοτρόφο – μέχρι αυτός να αναγκαστεί να γίνει υπάλληλος σε αυτό.

Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κρίση, υπάρχει μόνο ένας δρόμος, ο ανάποδος: **μείωση και αποκέντρωση**. Πόση όμως μείωση; Μέχρι ποιο όριο; Εδώ συνήθως υπεισέρχεται ο μαγικός όρος της «φέρουσας ικανότητας», ο οποίος συνήθως αντί να ανοίγει την κουβέντα, δηλαδή την αντιπαράθεση, την κλείνει. Όπως κάθε «φυσικό όριο», η έννοια της «φέρουσας ικανότητας» υποθέτει ότι μπορεί να ποσοτικοποιηθεί πολλές και περίπλοκες φυσικές και κοινωνικές επιπτώσεις, περιορισμούς, διαδικασίες σε ένα μονοδιάστατο ποσοτικό δείκτη, ώστε να δείξει, με έναν τρόπο αντικειμενικό και επιστημονικό, πόσους τουρίστες (ή αντίστοιχα πόσα λύματα, πόσα αέρια του θερμοκηπίου κοκ) χωρά ο τάδε τόπος.

Αυτό το εγχείρημα είναι φύσει άτοπο. Ανάλογα με το τί θεωρούμε κοινωνικά και περιβαλλοντικά ανεκτό, μπορούμε να αποδείξουμε ότι η Μύκονος έχει χώρο για πολλά ακόμα ξενοδοχεία, ή ότι η Νότια Κρήτη έχει γεμίσει τουρίστες και δεν μπορείς πια να βρεις μια ερημική παραλία, όπως παλιά. Ακόμα και όρια που μοιάζουν πιο χειροπιαστά, δεν είναι: το νερό σε ένα νησί θεωρούμε ότι εξαντλείται όταν στεγνώνουν οι επίγειοι ή και οι υπόγειοι πόροι; Ένα φράγμα υδροδότησης είναι βιώσιμη ή όχι λύση; Η αφαλάτωση; Το τι **θεωρούμε ανεκτό είναι μια πολιτική απόφαση**, δηλαδή ένα πεδίο πολιτικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης: δεν μπορεί καμία επιστήμη να μας βγάλει από αυτόν τον κόπο. Η επιστήμη μπορεί μόνο να εκτιμήσει τις επιπτώσεις αυτής ή της άλλης επιλογής, ώστε να μας βοηθήσει να αποφασίσουμε.

Ευτυχώς ή δυστυχώς λοιπόν (ευτυχώς λέμε εμείς, γιατί αλλιώς τη δουλειά της κοινωνίας θα την αναλάμβαναν οι τεχνοκράτες), δεν υπάρχει κανένας μαγικός τρόπος να υπολογίσουμε τη «φέρουσα ικανότητα». Η κάθε επίπτωση του τουρισμού έχει διαφορετική βαρύτητα για κάθε κοινωνική ομάδα. Και η κάθε κατηγορία τουρισμού διαφορετικές επιπτώσεις. Δεν μπορεί να υπάρξει ένα αντικειμενικό όριο για το πόσους τουρίστες, πόσες κλίνες μπορεί να έχει ένα νησί ή ένα βουνό. Μπορεί να υπάρξει μόνο μια αντιπαραθετική διαδικασία κοινωνικής διαβούλευσης, όπου η ίδια η τοπική κοινότητα θα συναποφασίζει διαρκώς πόσα διατίθεται να χάσει από τον τόπο της για να κερδίζει σε τουριστικό εισόδημα.

Αν ήμασταν μέρος μιας τέτοιας διαδικασίας, το πρώτο ίσως που θα λέγαμε θα ήταν: «εκεχειρία!». Δεν μπορούμε να απαιτήσουμε να κλείσουν επιχειρήσεις, να μειωθούν οι κλίνες, αλλά μπορούμε να πούμε ότι δεν χρειαζόμαστε ούτε μία παραπάνω. Οι τόποι που έχουν ήδη καταναλωθεί σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, που έχουν επικαθοριστεί παραγωγικά και κοινωνικά από αυτόν, δεν πρέπει να συνεχίσουν αυτή την πορεία και οι τόποι που έχουν μείνει πίσω σε αυτό το ράλι, πρέπει να διατηρήσουν αυτή την απόσταση ως συγκριτικό πλεονέκτημα.

Αν το «ούτε μία κλίνη παραπάνω» ακούγεται ακραίο, μπορεί να μεταφραστεί σε πιο ήπιες και λογικές εκδοχές: για παράδειγμα, **απόλυτη απαγόρευση, χωρίς παραθυράκια της εκτός σχεδίου**

δόμησης. Αίτημα δεκαετιών που μονίμως επιχειρείται η νομοθέτησή του και μονίμως στο τέλος ακυρώνεται. Δεύτερο, **μέτρα σοβαρού περιορισμού των βραχυχρόνιων μισθώσεων.** Επίσης: **απαγόρευση της αλλαγής χρήσης στα κτήρια, προάσπιση των ζωνών κατοικίας.**

Στον αντίποδα αυτής της λογικής αυτοπεριορισμού, το ελληνικό κράτος διαχρονικά (δηλαδή όλες οι διαδοχικές κυβερνήσεις), κάνει το ακριβώς αντίθετο: συνεχίζει να επιδοτεί με δημόσιο χρήμα την κατασκευή νέων ξενοδοχειακών μονάδων. Για παράδειγμα, θα δοθούν 150 εκατομμύρια μόνο για το 2023 μέσω Αναπτυξιακού Νόμου για τη δημιουργία νέων μονάδων ή την επέκταση των υφιστάμενων. Να λοιπόν, ακόμα κι αν δεν νιώθουμε έτοιμοι και έτοιμες για πιο ριζικούς περιορισμούς, ένα άμεσο, επείγον αιτούμενο: να σταματήσει η δωρεά δημοσίου χρήματος στους επίδοξους ξενοδοχειάρχες. Δεν παράγουν ούτε φάρμακα, ούτε παιδικές τροφές.

Πέρα από την κρατική επιδότηση, το κράτος (διαχρονικά) συνεχίζει να αντιμετωπίζει το τουριστικό κεφάλαιο ως ιδιοκτήτη της χώρας: η περιβαλλοντική νομοθεσία της χώρας διαρκώς αποδιοργανώνεται για να διευκολύνεται και να επιταχύνεται η αδειοδότηση τουριστικών επιχειρήσεων χωρίς ουσιαστικό έλεγχο, οι περιορισμοί στις χρήσεις -ακόμα και εντός των περιοχών Natura 2000 αμβλύνονται, ενώ μεγάλες επενδύσεις χαρακτηρίζονται ως «στρατηγικές» για να αποφύγουν ακόμα και τον στοιχειώδη έλεγχο που έχει απομείνει.

Είναι φανερό ωστόσο ότι αυτές οι «στρατηγικές» επενδύσεις που προτιμά το κράτος, είναι που έχουν και τις μεγαλύτερες επιπτώσεις: τα τεράστια πολυτελή συγκροτήματα που αποκλείουν και ισοπεδώνουν ολόκληρες εκτάσεις και παραλίες, ή καταναλώνουν αφειδώς τους υδάτινους πόρους για πισίνες και γήπεδα γκολφ. Να άλλος ένας λόγος γιατί μια μονοδιάστατη «φέρουσα ικανότητα» δεν έχει πολλά να προσφέρει: ένας πλούσιος επισκέπτης σε μία πεντάστερη all inclusive μονάδα καταναλώνει προφανώς πολλαπλάσιους πόρους από αυτόν που μένει σε ένα κάμπινγκ ή ακόμα από τον ελεύθερο κατασκηνωτή. Παρόλα αυτά, ο πρώτος θεωρείται εθνικός ευεργέτης και ο τελευταίος εγκληματίας, ενώ την ίδια στιγμή που χτίζονται ασταμάτητα ξενοδοχεία, τα περισσότερα νησιά δεν διαθέτουν επαρκή και αξιοπρεπή κάμπινγκ. Να το πούμε λοιπόν και αυτό: κάτω προφανώς από ορισμένους όρους, **η ελεύθερη κατασκήνωση δεν είναι μόνο ανθρώπινο δικαίωμα, αλλά μια βιώσιμη λύση για τον περιορισμό της τουριστικής κρίσης.**

Στα παραπάνω, πρέπει να προστεθεί και η περιβαλλοντικά επιζήμια (εκτός από κοινωνικά άδικη και «αισθητικά» προσβλητική) προώθηση του υπερπολυτελούς τουρισμού και της προσπάθειας προσέλκυση μελών της παγκόσμιας πλουτοκρατίας. Ειδικά οι μεταφορές με τεράστια ιδιωτικά γιοτ και ελικόπτερα, η δημιουργία υδατοδρομίων κ.α., εκτός του επιβάλλονται βίαια στον τόπο και το τοπίο, αποτελούν εξαιρετικά ενεργοβόρες και εχθρικές για το οικοσύστημα επιλογές, με επιπτώσεις και σε άλλες δραστηριότητες (π.χ. αλιεία).

Ανακεφαλαιώνοντας: κατάργηση των επιδοτήσεων για νέες μονάδες (τουλάχιστον σε ήδη αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές), περιορισμούς στην αλλαγή χρήσης γης, απαγόρευση της εκτός

σχεδίου δόμησης, αυστηρή περιβαλλοντική νομοθεσία για την αδειοδότηση, περιορισμός του πολυτελούς τουρισμού, στροφή στις ήπιες μορφές τουρισμού όπως η κατασκήνωση, και φυσικά υποχρεωτική μείωση κατανάλωσης πόρων (για παράδειγμα περιορισμός στο νερό, ή απαγόρευση συσκευασιών μίας χρήσης) στις υφιστάμενες μονάδες, είναι μέτρα που μπορούν να απαλύνουν άμεσα τις επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον – και, άρα, μακροπρόθεσμα, να προφυλάξουν αυτή την παραγωγική δραστηριότητα από τον ίδιο της τον εαυτό.

Ελληνική επαρχία, ή ο τουρισμός ως σωσίβιο

Μια ολοκληρωμένη συζήτηση για τον τουρισμό, οφείλει παρά τις σαφείς οξύνσεις να διατηρεί μια ψύχραιμη ματιά που αναγνωρίζει την πραγματικότητα. Παρά τις καταστροφές που φέρνει, δεν μπορούμε να παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι ο τουρισμός, με τον τρόπο έστω που αναπτύχθηκε, αποτέλεσε σωσίβιο για γωνιές της ελληνικής επαρχίας που είχαν εγκαταλειφθεί και μαστίζονταν για δεκαετίες από ανεργία, φτώχεια και την ταλαιπωρία των σκληρών δουλειά στη θάλασσα και τη γη. Αν δεν υπήρχε ο τουρισμός, πιθανώς να υπήρχαν οικισμοί στις Κυκλάδες ερειπωμένη, εικόνα που αντικρύζουμε με θλίψη σε πολλά χωριά των ελληνικών βουνών. Ακόμα και σήμερα, όταν ένα τοπικό περιβαλλοντικό κίνημα θέλει να αντισταθεί σε μια καταστροφική αλλαγή χρήσης της γης, να αμφισβητήσει ένα ορυχείο, μια εξόρυξη ή ένα αιολικό πάρκο, επικαλείται ως εναλλακτική τον τουρισμό (ή συνήθως τον «οικοτουρισμό», αλλά είναι δύσκολο να διακριθούν αυτά τα δύο). Ακόμα περισσότερο, για να τα λέμε όλα, η ίδια η παραγωγική βάση του τουρισμού και οι άνθρωποι του, υπήρξε συχνά η υλική βάση για την ανάπτυξη κάποιων εμβληματικών οικολογικών κινήματων. Δεν είναι τυχαίο ότι το κίνημα ενάντια στο χρυσό αναπτύχθηκε στη Χαλκιδική, ή ότι το κίνημα ενάντια στις εξορύξεις πετρελαίου είχε τις καλύτερές του βάσεις στην Κρήτη ή το Ζαγόρι.

Δεν χρειάζεται να προκαλούν αμηχανία αυτές οι αντιφάσεις, αντιθέτως τόσο τα επιστημονικά όσο και τα πολιτικά επίδικα είναι πεδία αντιφάσεων: τίποτα δεν είναι μονοσήμαντο, τίποτα δεν προσφέρεται για μονόπλευρές κι οριστικές κρίσεις. **Ο τουρισμός είναι ταυτόχρονα και δύναμη καταστροφής, αλλά και σωσίβιο απέναντι στην απερήμωση της επαρχίας**, με τις σύνθετες περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις που αυτή φέρει. Πώς μπορούμε να τραβήξουμε το ραβδί προς τη σωστή πλευρά;

Δεν είναι εύκολο να διατυπωθεί ένα πλήρες πλαίσιο, ωστόσο υπάρχουν κάποια κλειδιά για αυτή την προσπάθεια. Πρώτο, να μοιραστούν τα υπερκέρδη από τον τουρισμό, εκεί που πραγματικά ανήκουν, δηλαδή στις τοπικές κοινωνίες. Πρέπει να γίνει καθαρό ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις δεν πουλάνε τις δικές τους υπηρεσίες – αν κάνανε μόνο αυτό, το δωμάτιο στη Σαντορίνη θα στοίχιζε 20, όχι 200 ευρώ. Οι τουριστικές επιχειρήσεις προσθέτουν στη δική τους παραγόμενη αξία μια πολλαπλάσια υπεραξία που προκύπτει από την «αξία» του τόπου, τη φυσική ομορφιά, την ιστορία, την παράδοση, τα μνημεία. Με μια φράση δηλαδή, πουλάνε κοινά αγαθά και εισπράττουν ιδιωτικώς. Αυτή την υπεραξία οφείλουν να την επιστρέφουν στην κοινωνία. Μερικοί δρόμοι σε αυτή την κατεύθυνση είναι **η ισχυρή, προοδευτική κρατική και τοπική φορολόγηση, αλλά και η υποχρέωση τους**

να αγοράζουν και να πληρώνουν στην -κατά κανόνα μεγαλύτερη- αξία τους, τους τοπικούς πόρους.

Κυκλοφορεί μια ιστορία, η οποία δεν ξέρουμε αν είναι ακριβής, αλλά είναι πάντως ενδεικτική και αληθοφανής: στην πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ, είχαν μείνει απελπιστικά απούλητα τα πορτοκάλια της Κρήτης. Πήγε λοιπόν ο Σταθάκης ως υπουργός Ανάπτυξης στους ξενοδόχους του νησιού και τους παρακάλεσε να τα πάρουν για τους πρωινούς χυμούς των μονάδων τους. Πόσο θα στοίχιζε αυτό παραπάνω ανά διανυκτέρευση, σε σχέση με τις εισαγόμενες παγοκολώνες από τη Βραζιλία; 10 λεπτά; 20; Σίγουρα κάτι λιγότερο από το 1 τοις χιλίοις του κόστους. Και οι ξενοδόχοι φυσικά αρνήθηκαν, καθώς κανείς δεν τους το επέβαλλε, ούτε ο Σταθάκης τότε, ούτε ο Άδωνις μετέπειτα.

Ένα επιφανειακό γκουγκλάρισμα μπορεί να υποδείξει πόσες φορές έγινε προσπάθεια για την θέσμιση «Τοπικών Συμφώνων Ποιότητας», όπου οι συμβεβλημένες επιχειρήσεις δεσμεύονται να αγοράζουν ποιοτικά τοπικά προϊόντα και ανταμοίβονται για αυτό με ένα αυτοκολλητάκι, που θα το βάλουν στην πόρτα τους κι έτσι οι «ευαισθητοποιημένοι καταναλωτές» θα τις προτιμήσουν. Στην πράξη, δεν γνωρίζουμε σχεδόν καμία περίπτωση όπου αυτή η εθελοντική δέσμευση να δούλεψε σε τέτοιο βαθμό που να επηρεάσει την τοπική οικονομία.

Αν ωστόσο το κράτος, ή η Τοπική Αυτοδιοίκηση, υποχρέωνε τους ξενοδόχους και τους εστιάτορες να αγοράζουν τυρί από το τοπικό τυροκομείο (και αυτό γάλα από τους τοπικούς κτηνοτρόφους και αυτοί ζωοτροφές κοκ), μαρμελάδες από τον γυναικείο συνεταιρισμό, μέλι, ψωμί, κρέας και -γιατί όχι- λινοσκεπάσματα, έπιπλα, βάρκες, υπηρεσίες, οτιδήποτε είναι διαθέσιμο στην τοπική αγορά (τα οποία προφανώς θα στοιχίζουν αισθητά παραπάνω από αυτά που θα βρει στο διεθνές εμπόριο) τότε το κέρδος θα μοιραζόταν πιο δίκαια (προφανώς όχι χωρίς ταξικές και χωρίς ανισότητες) σε όσους υφίστανται τις επιπτώσεις του, ο τουρισμός αντί να στραγγαλίζει ως ανώτερος ανταγωνιστής την τοπική παραγωγική βάση θα εξασφάλιζε πόρους για τη βιωσιμότητά της και δεν θα ωθούνταν όλοι οι κάτοικοι να ασχοληθούν με τον τουρισμό, είτε ως μικροεπιχειρηματίες είτε ως μισθωτοί, και θα μειωνόταν δραστικά το περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Παρότι θα υπήρχαν δυσκολίες, αυτή η κατεύθυνση είναι τόσο απλή αλλά μοιάζει αδύνατη κάτω από την κυριαρχία των αφηρημένων «νόμων της αγοράς» - και των πολύ συγκεκριμένων κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο δεύτερος δρόμος για να γίνεται ο τουρισμός κάτι καλό κι όχι κάτι κακό, είναι η αποκέντρωση. Μπορεί το Πάπιγκο κι η Γκαμήλα να είναι πιο όμορφα από το Νεστόριο και τον Γράμμο - ή, να μην είναι. Ωστόσο το ένα έχει ουσιαστικά καταρρεύσει από τον τουρισμό και το άλλο συνεχίζει να παρακμάζει. Χιλιάδες χωριά σε όλη την ορεινή και ημιορεινή ενδοχώρα, από τη Δαδιά που τόσο μας συγκίνησε το καλοκαίρι ως την Κρήτη, ακολουθούν αργά αλλά σταθερά την πορεία προς την οριστική εγκατάλειψη. Υπάρχουν λόγοι για αυτό, που υπερβαίνουν το στόχο αυτού του άρθρου. Η ζωή στην επαρχία είναι δύσκολη και σίγουρα δεν είναι δικό μας δικαίωμα, όσων ζουν στις μεγάλες πόλεις, να σηκώνουν το δάχτυλο στους ανθρώπους της επαρχίας για να τους «μαλώσουν» που φεύγουν από εκεί. Σημειώνουμε μονάχα ότι μια συζήτηση για τον τουρισμό που ξεχνά το κορυφαίο ζήτημα της

ερήμωσης της γης, της αντίθεσης πόλης- υπαίθρου και της παρανοϊκής υπερσυγκέντρωσης πληθυσμού και δραστηριοτήτων στις μεγάλες πόλεις και ειδικά σε λίγα τεράστια μητροπολιτικά συγκροτήματα, είναι λειψή.

Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν πράγματα να γίνουν ώστε αυτοί οι λίγοι και λίγες έστω που θέλουν να μείνουν, να μπορούν. Το κράτος (διαχρονικά), όχι μόνο δεν ενισχύει την «περιφερειακή ανάπτυξη», όπως επικαλούνται τα συγχρηματοδοτούμενα έργα, αλλά πολλές φορές τα χρησιμοποιεί ως πολιορκητικό κριό για τη διάρρηξη των τοπικών κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων. Η κύρια πολιτική του παραμένει εδώ και δεκαετίες η επίθεση: γιατί, πώς αλλιώς μπορεί να χαρακτηριστεί το κλείσιμο των μικρών σχολείων στα χωριά; Το Διάσπαρτο στην ορεινή Ξάνθη είναι ένα απομονωμένο πομακοχώρι, από τα ελάχιστα κατοικημένα χωριά της χώρας που συνδέεται ακόμα μόνο με χωματόδρομο. Πριν λίγα χρόνια έκλεισαν το Δημοτικό και τα παιδιά πρέπει να κάνουν δύο ώρες δασικό για να πάνε στο κοντινότερο χωριό. Δεν ισοδυναμεί αυτό με πολιτική συνειδητής εκκένωσης;

Ο περίφημος «ορεινός τουρισμός», ο τουρισμός «όλο το χρόνο», ο «οικοτουρισμός» και διάφοροι άλλοι παραπλήσιοι στόχοι, περιορίζονται αυτή τη στιγμή ουσιαστικά σε λίγα κέντρα, τα οποία στην πράξη έχουν κορεστεί. **Απλές και φτηνές κινήσεις θα ήταν αρκετές για να απλωθεί ο τουρισμός και τα οφέλη του σε μεγαλύτερη έκταση και να δώσουν μια ανάσα στα χωριά που σβήνουν:** τακτικές δημόσιες συγκοινωνίες, διαδίκτυο, πόροι για πολιτισμό, ιατρική κάλυψη. Σήμερα ωστόσο συμβαίνει μάλλον το αντίστροφο: λόγω της κατάρρευσης των δημόσιων υπηρεσιών, αντί να λειτουργεί ο τουρισμός ως τροφοδότης των τοπικών κοινωνιών, εξαντλεί ακόμα και τις λιγοστές εναπομείνουσες δομές – για παράδειγμα τα δημόσια ιατρεία στα νησιά. Έτσι, ούτε καν η εντατική τουριστικοποίηση φαίνεται να συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων τουριστικών προορισμών τον χειμώνα, καθώς οι σοβαρές ελλείψεις στις υποδομές παραμένουν (για παράδειγμα στην Ανάφη δε διαθέτει φαρμακείο, στη Σίφνο δεν υπάρχει η ειδικότητα γυναικολόγου κοκ.).

Αν μπορούσαμε να ξεφύγουμε από αυτά τα βασικά, θα σκεφτόμασταν και πράγματα πιο μικρά, αλλά τόσο σημαντικά. Για παράδειγμα, η πιο έγκυρη ένδειξη ότι ένα χωριό σβήνει οριστικά, είναι να κλείσει το καφενείο. Αυτός ή αυτή που δέχεται να κρατήσει ανοιχτό ένα καφενείο σε ένα χωριό με δέκα κατοίκους θα έπρεπε όχι μόνο να απαλλάσσεται από φόρους, αλλά να πληρώνεται με μισθό. Να ένα απλό και φτηνό μέτρο για να δώσουμε παράταση ζωής σε εκατοντάδες χωριά, αλλά και να τα κάνουμε ταυτόχρονα προσβάσιμα στους επισκέπτες (τί τουρισμό να κάνεις σε ένα χωριό χωρίς καφενείο;) Ή ένα δίκτυο από παλιά σχολεία ή κοινοτικά γραφεία που γίνονται φτηνοί ή δωρεάν ξενώνες για περιηγητές, σε σύνδεση με τον τοπικό σύλλογο ή το καφενείο.

Και αν αυτά είναι πράγματα ανήκουστα, παραμένουν ένα λαμπρό πεδίο πειραματισμού και αυτοοργάνωσης για την ίδια την κοινωνία, ακόμα και για αυτούς κι αυτούς που ζούμε στην πόλη. Ας το πάρουμε απόφαση: ακόμα και με την πιο δίκαιη κατανομή, ακόμα και με τις πιο δίκαιες τιμές, οι Κυκλάδες μπορεί να μην πρέπει να μας χωρέσουν όλους και όλες κάθε χρόνο. Δεν είναι κακό να μοιράσουμε το χρόνο μας εκεί και σε ένα χωριό της Καστοριάς. Ξέρουμε πόση χαρά σου δίνει όταν

πας σε ένα χωριό και σε δέχονται σαν έναν πολύτιμο επισκέπτη που θα σπάσει την ανία, αντί για έναν ακόμα αδιάφορο τουρίστα.

Όλα τα παραπάνω μέτρα περιορισμού, υποχρεωτικής κατανάλωσης τοπικών πόρων κοκ, αν εφαρμόζονταν με όρους ελεύθερης αγοράς (κάτι που δύσκολα θα συνέβαινε), θα μπορούσε η τουριστική βιομηχανία να μεταφέρει το κόστος στον καταναλωτή. Όπως αποδεικνύεται από τις εξωφρενικές τιμές που επιβάλλουν και χωρίς αυτά, το απόθεμα των υποψήφιων καταναλωτών διεθνώς είναι τόσο μεγάλο που τους επιτρέπουν αυτή τη μεταβίβαση. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να αμβλυνθούν οι περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις στις τουριστικές περιοχές, αλλά αυτές θα γίνονταν οριστικά απλησίαστες για την ελλαδική εργατική τάξη. Μια αναγκαία διέξοδος σε αυτό, είναι μια αυστηρή πολιτική διατίμησης (με τους απαραίτητους ελέγχους φυσικά), ώστε οι λιγότερες κλίνες να μην γίνουν βάση για μονοπωλιακές πρακτικές, ενώ το επιπλέον κόστος να αφαιρεθεί από τα κέρδη της τουριστικής βιομηχανίας – σε συνδυασμό με τις πολιτικές για κοινωνικό τουρισμό που αναπτύχθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο.

Ένα τελικό σχόλιο

Το κείμενο αυτό δεν επιδιώκει να τοποθετηθεί στο σύνολο των επιστημονικών, πολιτικών και κοινωνικών πλευρών που σχετίζονται με τον τουρισμό στη χώρα μας. Η τρέχουσα συζήτηση για τον τουρισμό οργανώνεται συχνά ως ιδεολογική αντιπαράθεση. Από την μια πλευρά, η κυρίαρχη αφήγηση που υπερεπενδύει στη μυθολογία του τουρισμού ως της σημαντικότερης εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας παραγνωρίζοντας πλήρως τις αρνητικές συνέπειες για τις τοπικές κοινωνίες και το περιβάλλον. Από την άλλη, αναδεικνύεται ένας εύλογος προβληματισμός που ωστόσο συχνά ρομαντικοποιεί το λιγότερο τουριστικοποιημένο παρελθόν των σημερινών τουριστικών προορισμών, υποτιμώντας χρόνιες και δομικές χωρικές και κοινωνικές ανισότητες. Τέλος, μια πιο ολοκληρωμένη άρνηση- ενστικτώδης αντίδραση ενάντια στον τουρισμό, η οποία -παρότι έχει ισχυρές βάσεις- δεν μπορεί να απαντήσει σε μια σειρά πραγματικών δεδομένων που έχουν διαμορφωθεί μετά από τόσες δεκαετίες τουριστικών δραστηριοτήτων. Στόχος μας δεν είναι να υποτιμήσουμε αυτή την συζήτηση αλλά να διερευνήσουμε δυνατότητες και να διατυπώσουμε ορισμένες προτάσεις διεκδίκησης, που θα μπορούσαν να «φέρουν» τα ζητήματα του τουρισμού στην επικαιρότητα των κινηματικών και πολιτικών αγώνων.

Οι διεκδικήσεις αυτές, σαφώς πάνε μαζί με την προστασία και την κατοχύρωση των εργατικών δικαιωμάτων στην ίδια την τουριστική οικονομία. Η υπερεπέκταση του τουρισμού σηματοδοτεί, εκτός από τον κορεσμό στις τουριστικές περιοχές το καλοκαίρι, και του ουσιαστική τουριστικοποίηση όλη της οικονομίας και των πόλεων στο σύνολο του χρόνου. Οι τουριστικές επιχειρήσεις, έχουν σε μεγάλο βαθμό βασιστεί σε μια καλοκαιρινή «προσωρινότητα» που περιέβαλε ένα καθεστώς εκμετάλλευσης, ανασφάλιστης και χωρίς ρεπό εργασίας, έλλειψης μέτρων προστασίας κ.α. πολύ ισχυρότερο από ότι σε άλλους κλάδους της οικονομίας. Σε ένα βαθμό, ειδικά στους καλοκαιρινούς προορισμούς, η πραγματικότητα αυτή (πάντα αντιφατική όπως είπαμε) συνδυαζόταν

και με άλλες πτυχές όπως το συνδυασμό της εργασίας με την διαμονή σε έναν προορισμό που δεν θα μπορούσε αλλιώς να επισκεφτεί μια εργαζόμενη, την οικογενειακή εργασία, την σχέση του μεροκάματου με τη διασκέδαση κ.α. Όλα τα παραπάνω, δεν μπορούν παρά να αντιμετωπιστούν διαφορετικά στην νέα εποχή, όπου επιχειρήσεις με τεράστιους τζίρους δουλεύουν πια σχεδόν όλο το χρόνο, μεγάλα τμήματα εργαζομένων έχουν τις τουριστικές δραστηριότητες ως βασική απασχόληση, ενώ και η οικονομία των πόλεων όλο και περισσότερο περιστρέφεται γύρω από τον τουρισμό.

Είναι πρώτιστης σημασίας να αμφισβητηθεί αυτή η «έκτακτη» συνθήκη του τουρισμού, ο οποίος φυσικά αποτελεί μια από τις πιο βασικές σταθερές στην Ελλάδα. Η «πίεση» του άμεσου κέρδους, της δουλικής εξυπηρέτησης του -ξένου και πλούσιου- πελάτη που έχει πάντα δίκιο ή του βιαστικού επενδυτή - συχνά με σκοτεινές οικονομικές διασυνδέσεις- που αν δεν του γίνει κάθε χατίρι θα μας αρνηθεί τα δώρα, του ξεπουλήματος της γης και των κτιρίων στο πρόσκαιρο ενδιαφέρον της διεθνούς κτηματαγοράς.

Στην βίαιη τουριστική πίεση των μεγάλων επενδύσεων και των κερδών για λίγους, να αρθρώσουμε έναν αγώνα βασισμένο σε ένα πλαίσιο ήρεμων, μακροχρόνιων και με γνώμονα την προστασία της φύσης και της κοινωνικής πλειοψηφίας, στόχων.

** Η Αλίκη Κοσσυφολόγου είναι Δρ. Πολιτικής Επιστήμης. ο Νίκος Νικήσιανης Δρ. Βιολογίας και ο Θάνος Ανδρίτσος Υ/Δ Πολεοδομίας- Χωροταξίας*

Το κείμενο δημοσιεύθηκε πρώτη φορά στο **The Press Project** στις 10.09.2022. Διαθέσιμο: [εδώ](#)

*Άποψη του Ξενία της Ακροναυπλίας στις αρχές της δεκαετίας του '60. Πηγή Εικόνας: Νομικός Παλμός,

<https://www.offlinepost.gr/2021/08/26/ksenodoxeia-ksenia-mia-istoria-anodou-kai-parakmhhs/>